

LIC. ROSA ELVIRA CAMPOS ÁLVAREZ _M. A. Licenciatura en Administración e Xestión de Pequenas e Medianas Empresas, Universidade Politécnica de Zacatecas; Fresnillo, Zacatecas; camposre@upz.edu.mx

JOSÉ G. VARGAS-HERNÁNDEZ _M. B. A.; Ph. D. Centro Universitario de Ciencias Económico Administrativas Universidade de Guadalajara
jvargas2006@gmail.com, jgvh0811@yahoo.com _[107-126]

Futuros empresarios: mozos zacatecanos e as súas habilidades emprendedoras

Data de recepción _[28.11.2011]

Data de aceptación _[21.12.2011]

& Resumo/Abstract: *Este traballo ten como obxectivo comparar a efectividade no desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos baseándose nos programas de fomento emprendedor das universidades públicas en Zacatecas, Fresnillo e Guadalupe. Na actualidade, existen varias universidades que ofrecen programas de fomento emprendedor, baixo o suposto de que inflúen de xeito positivo no desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos. A investigación na súa primeira etapa é de tipo documental exploratoria e, na súa segunda etapa, experimental, coa aplicación de tests aos participantes dos cursos para despois, mediante unha investigación correlacional, analizar as variables propostas e os resultados.&*

& Palabras clave: Emprendedurismo, habilidades emprendedoras, programas de fomento emprendedor.

I. INTRODUCCIÓN

Nos últimos tempos realizáronse unha serie de estudos referentes aos temas relacionados coa creación, o desenvolvemento, a evolución e a durabilidade das empresas. Este tema chegou ás institucións de educación superior (IES), nas cales nos últimos anos se produciu un cambio, atopándonos hoxe en día con modelos de ensino que non se limitan á formación de empregados e que están comezando a formar profesionais emprendedores que inicien e creen as súas propias empresas (Didrikson, Arteaga e Campos, 2004). Tal é o auxe destes novos modelos, que en México xa é normal o uso do termo, nas IES, de desenvolvemento de emprendedores, e este deixou de ser exclusivo dalgunhas universidades.

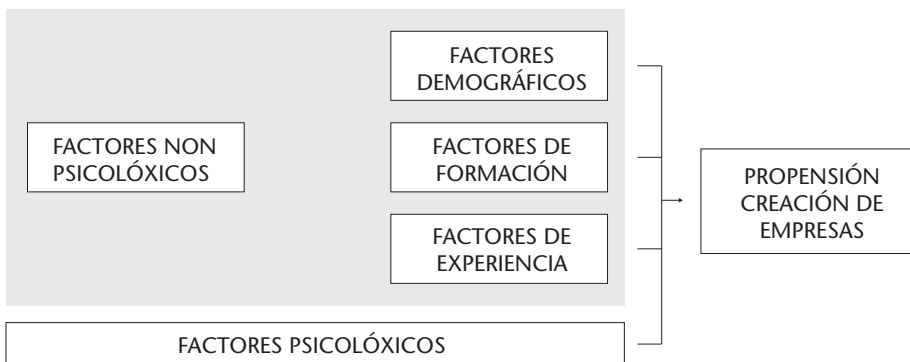
Estes avances ou cambios dos modelos de ensino, ao incorporar o emprendedurismo nas IES, fixeron resaltar un termo que resulta importante se se pretende que os mozos universitarios creen empresas: as habilidades do emprendedor. Nesta investigación analízase a eficiencia que teñen os programas de emprendedurismo que ofrecen algunhas IES no desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos seus alumnos.

Esta investigación consta de cinco seccións. Na primeira descríbese o problema e fórmulanse a xustificación, a delimitación, as hipóteses e os obxectivos da investigación. Na segunda expónse o marco teórico dos programas de fomento ao emprendedurismo. Na terceira sección expónse o marco teórico do desenvolvemento das habilidades dos emprendedores. Na cuarta analízase o marco contextual das universidades zacatecanas situadas nos tres municipios máis poboados do Estado: Fresnillo, Zacatecas e Guadalupe. Finalmente, na quinta sección establécese a metodoloxía utilizada para dar soporte á investigación e que garante a veracidade dos resultados.

2. ANTECEDENTES DO PROBLEMA

Hoxe en día, as IES ofrecen cursos e programas para o desenvolvemento de emprendedores. A pesar destas ferramentas, existen diversos factores que interveñen no desenvolvemento dos emprendedores, entre os cales se mencionan os sociais, os demográficos, os psicolóxicos, de experiencia e de formación.

Figura 1. Modelo dos trazos persoais e a propensión á creación de empresas.

Fonte: Shane (2003).

Por este motivo, aínda que as IES ofrezan estas ferramentas, tense que analizar a efectividade no desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos universitarios, xa que os índices de emprendedurismo de México non son tan altos como noutros países; con esta análise, preténdese obter as características de éxito dos programas máis eficientes no desenvolvemento de habilidades emprendedoras.

3. DELIMITACIÓN DO PROBLEMA

Cos resultados desta investigación, analízase a efectividade que teñen os diferentes programas de desenvolvemento de emprendedores (PDE) das IES na zona centro do estado de Zacatecas, para poder definir os factores determinantes de desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos universitarios zacatecanos. A pregunta de investigación é: ¿cal é a efectividade no desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos baseándose nos programas de fomento emprendedor das universidades públicas en Zacatecas, Guadalupe e Fresnillo?

4. XUSTIFICACIÓN

Ao estudar a efectividade dos PDE nas IES públicas das cidades de Zacatecas, Fresnillo e Guadalupe, pódense definir os factores determinantes para o desenvolvemento de habilidades emprendedoras dos mozos, tendendo así as bases para o desenvolvemento ou implementación de metodoloxías máis eficaces. Neste punto, considérase que os resultados da investigación poden apoiar de xeito importante non soamente o ámbito académico, senón tamén o contorno económico, considerando que un eficaz desenvolvemento de habilidades emprendedoras dos mozos repercute nun mellor desenvolvemento económico do contorno (Crissien, 2006).

5. HIPÓTESE

Variable independente $X_0 \rightarrow$ programas universitarios de fomento emprendedor

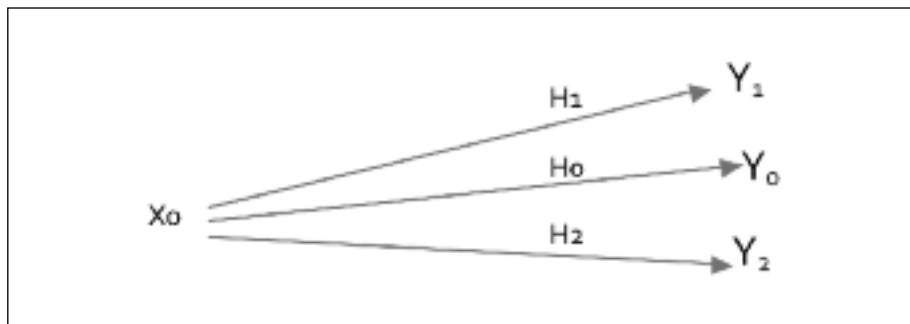
Variable dependente $Y_0 \rightarrow$ desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos

Cadro 1. Descrición das variables de investigación

Variable	Descrición	Indicadores
X	Programas universitarios de fomento emprendedor.	Número de alumnos participantes.
Y	Desenvolvemento de habilidades emprendedoras do mozos	Nivel de habilidades emprendedoras nos alumnos. Cantidade de empresarios egresados/número de alumnos que realizaron o programa. Cantidade de egresados traballando en áreas directivas ou xerenciais.

Fonte: elaboración propia.

Figura 2. Constructo da relación de variables

Fonte: Elaboración propia.

A. Hipótese xeral

$X_0 \longrightarrow Y_0$

Os programas de fomento emprendedor inflúen de xeito positivo no desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos.

B. Hipóteses específicas

$X_0 \longrightarrow Y_1$

H_1 : Os programas de fomento emprendedor inflúen de xeito positivo na creación de empresas.

$X_0 \longrightarrow Y_2$

H_2 : Os programas de fomento emprendedor inflúen de xeito positivo en que os egresados obteñan traballo en postos directivos ou xerenciais.

6. OBXECTIVOS

A. Obxectivo xeral

Comparar a efectividade no desenvolvemento das habilidades emprendedoras dos mozos baseándose nos programas de fomento emprendedor das universidades públicas en Zacatecas, Fresnillo e Guadalupe.

B. Obxectivos específicos

- Comparar o número de empresas creadas por egresados que realizasen o programa de fomento emprendedor nas universidades públicas de Zacatecas, Fresnillo e Guadalupe.
- Comparar o número de alumnos traballando en postos directivos ou xerenciais que realizasen o programa de fomento emprendedor nas universidades públicas de Zacatecas, Fresnillo e Guadalupe.

7. MARCO TEÓRICO-CONCEPTUAL DOS PROGRAMAS UNIVERSITARIOS DE FOMENTO EMPRENDEDOR

É importante coñecer os conceptos e as principais teorías en torno aos programas de desenvolvemento emprendedor, polo que se presenta a continuación, primeiramente, o concepto de emprendedor e o desenvolvemento do uso deste termo a través da historia, para continuar presentando o desenvolvemento ou evolución dos programas educativos sobre emprendedurismo, así como as principais liñas dos PDE.

A. Cronoloxía e concepto de emprendedor

A palabra emprendedor provén da raíz latina *prendreere*, que significa “coller”. Para diversos autores, entre eles Martínez (2008), a palabra emprendedor provén do francés *entrepreneur*, que significa “acometer”; non obstante, o concepto de emprendedor foise modificando a través do tempo. En 1755, Cantillón sinala o emprendedor como unha persoa que é capaz de asumir riscos para obter beneficios no futuro.

Máis adiante, Jean-Baptiste Say, en 1803, presenta o emprendedor como a persoa que dirixe unha empresa, é dicir, como un empresario (Drucker, 2006). Schumpeter (1984) menciona que o emprendedor é o innovador que axuda ao crecemento económico transformando unha innovación (produto, proceso, procedemento, etc.) nun produto práctico; así mesmo, defíneo como unha persoa que reúne recursos, organiza talentos e proporciona liderado para obter un éxito comercial. Para Carland, citado por Galan (1994), a diferenza entre emprendedor e propietario dunha pequena empresa é que o primeiro crea unha empresa co fin de facela crecer e para que dea beneficios, utilizando conceptos e técnicas de dirección estratéxica, mentres que os propietarios de pequenas empresas crean empresas para un beneficio persoal. Entre os conceptos modernos podemos sinalar a Lerma *et al.* (2007), que sinala o emprendedor como “o home ou muller que se atope no proceso da creación dunha micro, pequena ou mediana empresa, a partir dunha idea ou proxecto de negocio e que sexa resultado dun programa emprendedor” (Lerma *et al.*, 2007, 368).

Un concepto que non se pode omitir é o daquelas persoas que están dentro das organizacións xa establecidas e que se encargan de identificar oportunidades, organizar os recursos necesarios e levar á práctica unha idea innovadora, aos que Osz (2010) define como *intrapreneurs*.

B. Concepto dos programas de desenvolvemento de emprendedores (PDE)

Os cursos para o desenvolvemento de empresas nas universidades teñen o seu inicio en 1947, na Escola de Negocios de Harvard (Katz, 2003). Na década dos setenta desenvóléronse programas para emprendedores en, polo menos, dezaseis universidades de EUA, que se seguiron desenvolvendo ata teren en 1999 cento setenta universidades americanas con programas de emprendedurismo (Jones e English, 2004). Para Lerma *et al.* (2007) o programa emprendedor consiste en implementar, integrar e levar á práctica os coñecementos adquiridos polos estudantes de diversas carreiras co fin de xerar solucións innovadoras que lles permitan ter éxito no mundo dos negocios e que sexan o alicerce para a creación de empresas.

C. Liñas nos modelos na formación de emprendedores

Na actualidade persiste a pregunta: ¿realmente poderemos ensinar os estudantes a ser empresarios? Aronsson (2004) e Kirby (2004) atoparon evidencia empírica que demostra que a adquisición de coñecementos sobre creación de empresas pode ser un factor que inflúa no desenvolvemento das habilidades emprendedoras. Por unha parte, Aronsson (2004) sinala que o espírito emprendedor pode ser alentado a través do ensino. Por outra, Kirby (2004) afirma que as capacidades empresariais non só son innatas, senón que tamén poden ser adquiridas a través da aprendizaxe.

En resumo, para estes autores as habilidades para ser un emprendedor poden ser fomentadas. Así, ser un emprendedor non depende unicamente de características xenéticas relativas aos individuos. De feito, Galloway e Brown (2002), mediante un estudo empírico, observaron que alumnos que optaron por, polo menos, un curso de creación de empresas deron mostra de iniciar un negocio nos anos posteriores. Polo tanto, podemos considerar que entre os efectos da formación para a creación de empresas se atopan os seguintes:

- construír e transferir coñecementos teóricos;
- desenvolver habilidades, coñecementos, intencións e actitudes cara á creación de empresas.

8. PRINCIPAIS TEORÍAS SOBRE OS MODELOS DOS PDE

Martínez (2008) fai referencia a dúas principais teorías sobre os PDE: por un lado, os programas enfocados ao desenvolvemento e crecemento das empresas, e, por outro, os programas orientados ao desenvolvemento da motivación, as actitudes e os comportamentos dos empresarios, chamándolles a estas últimas competencias emprendedoras, véndoas como unha estratexia para desenvolver un cambio estrutural e condutual dentro e fóra das organizacións. Por outro lado, menciona, dentro dun enfoque institucional para a creación de empresas, as seguintes teorías:

A. Teoría da marxinação

Sínálase que a marxinação é un detonante para volverse empresario, enfocándose alumnos cunha situación laboral pouco estable.

B. Teoría do rol

Menciona que existen rexións que son máis propensas a desenvolver emprendedores que outras, analizando a posibilidade de implementar PDE únicos por rexión.

C. Teoría das redes

Destaca a importancia das redes sociais na creación de empresas. Estas redes sociais enténdense como os lazos existentes entre os diferentes sectores que se implican na creación de empresas: amigos, familiares, clientes, investidores, provedores, entre outros.

9. RESULTADOS EMPÍRICOS SOBRE OS PDE

Organizáronse revistas especializadas na creación de empresas e realizáronse diversos estudos en temas de emprendedurismo, entre os cales podemos mencionar:

- Desenvolvemento de modelos que miden a calidade dos programas ofrecidos polas distintas universidades no mundo (Vesper e Gartner, 1997).

- Medición do impacto que a formación para a creación de empresas posúe no desenvolvemento rexional; analizan a situación actual dos países que incluíron programas que fomentan a creación de empresas (Iyigun e Owen, 1999).
- Medición do impacto que a formación en creación de empresas tivo noutras disciplinas impartidas en escolas de negocios (Hynes, 1996; Finkle e Deeds, 2001; Markman, Phan, Malkin e Gianodis, 2005).
- Estudos dos efectos da formación nas actitudes e intencións dos estudantes cara á creación de empresas (Clouse, 1990; Peterman e Kennedy, 2003).
- Análise dos diferentes programas de fomento emprendedor existentes (McMullan e Gillin, 1998; Brush, Duhaime, Gartner, Stewart, Katz, Hitts, Álvarez, Mayer e Venkataraman, 2004; Finkle, Kutatko e Goldsby, 2006).
- Analizar e identificar o contido máis importante nestes programas (DeTienne e Chandler, 2009).

A continuación preséntase un resumo coa información das principais IES que contan cun programa de emprendedores recoñecido nacionalmente:

Cadro 2. Principais PDE en IES mexicanas

IES	Área	Obxectivo
UNAM	Centro UNAM	Que o alumno aprenda a desenvolver unha cultura empresarial tanto de innovación como de comercialización de produtos e servizos, para a creación e promoción de empresas mexicanas que permitan, mediante bases tecnolóxicas, propiciar o seu nacemento e desenvolvemento competitivo, acorde coas necesidades do país.
ITESM	Emprendetec	Desenvolver unha plataforma de modalidade emprendedora en todas as súas carreiras onde o alumno pode cursar a educación superior ou algunha especialidade, con materias nas que lle brinden os coñecementos básicos para que ao egresar abra a súa propia empresa.
IPN	CIEBT	Estimular a capacidade empresarial dos participantes e a aplicación de novas tecnoloxías para crear novos produtos que se adapten aos cambios do mercado e apoiar proxectos de innovación e desenvolvemento tecnolóxico que se orienten á modernización da planta produtiva do país, desde a fase precomercial ata a integración destas empresas no mercado formal.
ITAM	Asociación de empresas ITAM	Fórmase coa idea de plantar a semente, de fomentar a filosofía e o espírito emprendedor a través de experiencias vivenciais.

Fonte: Elaboración propia adaptado de Quevedo, González, Martínez e Acosta (2008).

10. MODELO TEÓRICO CONCEPTUAL PROPOSTO

Unha vez analizado o marco descrito anteriormente, conclúese que un emprendedor é a persoa que xera o cambio, desde os inicios do uso deste vocábulo para referirse a persoas que asumen riscos, empresarias, innovadoras, entre outras; desde o meu punto de vista, un emprendedor é a persoa que cambia o rumbo e as circunstancias do seu contorno satisfacendo de xeito diferente as necesidades dos seus clientes, provedores, empregados, socios e competencia, implicando non soamente os que crean empresas, senón tamén todos aqueles que como parte delas xeran melloras. Hoxe en día, as IES detectaron a necesidade de formaren, ademais de empregados, profesionais emprendedores que impacten no seu contorno, vinculando así as IES co seu contorno; o emprendedor desenvolve este impacto en diferentes indicadores:

- Como creador de empresas: xera emprego, impostos, ingresos, activa o ciclo económico, desenvolve produtos e servizos necesarios para o seu contorno, etc.
- Como directivo que forme parte dalgunha empresa: desenvolve ferramentas que melloran e aumentan o nivel de produtividade e competitividade da organización.

Por todo o anterior, ao falar de emprendedores, faise referencia tanto aos empresarios como tamén a todos aqueles empregados capaces de lograr melloras significativas nos seus centros laborais, axudando a aumentar a súa competitividade.

Existen diversas teorías para a formación de emprendedores: algunhas apoian a hipótese de que os emprendedores se poden formar a través das escolas; outras apoian a hipótese de que os emprendedores nacen, é dicir, que son factores externos, que non teñen que ver con aspectos académicos, os que levan unha persoa a ser emprendedora. Existen tamén teorías que nos din que un emprendedor nace e/ou se fai, as cales se toman como base para esta investigación: polo analizado e a experiencia que se ten, os emprendedores contan con características que se van formando a través da súa vida diaria e cotiá, a través de diversas experiencias. Así mesmo, compártese a idea que di que hai factores que detonan nalgún momento o espírito emprendedor, pero tamén ten que ver o aspecto académico nesta formación de habilidades emprendedoras, e é aquí onde se centra a investigación para analizar e determinar as características dos programas que desenvolven con maior efectividade as habilidades emprendedoras dos mozos.

Hoxe en día, a maioría dos PDE céntranse, ou o seu obxectivo final baséase, na creación de empresas. Son moi poucos os estudos que se teñen acerca dos PDE que motivan a ser empregados de cambio, enfocándose soamente e relacionando a palabra emprendedor coa de empresario. Non obstante, para os fins deste traballo resulta de vital importancia analizar os dous conceptos: por un lado, os empresarios e, por outro, e non menos importante, a formación de empregados emprendedores, empregados que están a xerar cambio positivo e significativo nas organizacións. Ambos os dous conceptos son importantes no pulo do desenvolvemento económico rexional, e moi pouca importancia se lles deu aos *intrapreneurs*.

11. MARCO CONCEPTUAL DAS HABILIDADES EMPRENDEDORAS

Para falar de habilidades emprendedoras, tense que entender o marco da cultura empresarial, polo que cito a continuación tres definicións deste concepto:

Para Pumpin (1988) a cultura empresarial abrangue o conxunto de opinións, normas e valores que se desenvolven dentro dunha empresa e que caracterizan o comportamento dos directivos e do persoal no seu conxunto. Vargas (2007) menciona que a cultura empresarial proporciona o marco de referencia de valores que moldean as actividades produtivas e utilitarias, e opina tamén que é a que “proporciona o esquema valorativo que establece o sentido dun sistema de relacións entre as características das organizacións chamadas empresas e as dos seus principais actores, empresarios e administradores”. Para Babor (2007), a cultura empresarial é “a proclividade de facer negocios ou a tendencia a xerar ou fomentar un espírito emprendedor nas persoas”, concepto que se relaciona mellor para efectos desta investigación; para poder xerar este espírito emprendedor, é necesario revisar as características ou habilidades que os emprendedores deben ter.

As habilidades emprendedoras relaciónanse coas características dun empresario. Así, Gilder (1984) describe os empresarios como persoas que son capaces de aprender, que perseguen os seus obxectivos a pesar de fracasos e frustracións e, finalmente, que obteñen o éxito a través de romper vellos patróns e crear a súa propia nova orde. Para Schumpeter (1984), os emprendedores son a parte creativa e innovadora non soamente na creación de empresas, senón na creación de novas formas de produción, de administración, de xerar produtos, entre outras.

12. PRINCIPAIS TEORÍAS SOBRE O DESENVOLVEMENTO DAS HABILIDADES EMPRENDEDORAS

Na súa tese de doutoramento, Martínez (2008) preséntanos un resumo das diferentes teorías que se tomaron en conta para o desenvolvemento das habilidades de emprendedurismo, falando desde a teoría de Schumpeter, que, aínda que os seus estudos sobre as características do emprendedor son limitados, é o primeiro en desenvolverlas para que as retomen varios autores. Entre eles Mark Blaug, a quen se lle considera o pioneiro en estudos de emprendedurismo en enfoque económico e quen ofrece unha análise sobre a historia das teorías de emprendedurismo no que menciona que as primeiras obras se desenvolven no século XVII, destacando as achegas de Castillón e Say.

Chega á conclusión, despois dunha análise de varios autores, de que o empresario conta con tres funcións básicas: contribución ao capital, administración e poder de decisión. Analiza tamén os autores Herbert e Link, os cales mencionan que un emprendedor asume riscos derivados da incerteza, é innovador, adopta decisións, é un líder industrial e organiza e coordina recursos económicos.

13. RESULTADOS EMPÍRICOS SOBRE AS HABILIDADES EMPRENDEDORAS

Existen diferentes estudos acerca das habilidades emprendedoras, desde a súa definición ata o impacto dalgúns cursos ou programas no desenvolvemento destas habilidades. Un dos estudos analizados é o de Alcaraz (2004), no cal fai mención a Timmons (1985), citado por Kao (1989), onde sinala que o emprendedor é unha persoa con características moi particulares, entre elas:

- Total compromiso, determinación e perseveranza
- Capacidade para alcanzar metas
- Orientación ás metas e oportunidades
- Iniciativa e responsabilidade
- Persistencia na solución de problemas
- Realismo
- Con autoconfianza
- Altos niveis de enerxía
- Buscador de retroalimentación
- Cun control interno alto
- Tomador de riscos calculados
- Baixa necesidade de estatus e poder
- Íntegro e confiable
- Tolerante ao cambio

Alcaraz (2004), despois dunha revisión de máis de cincuenta autores, que pola súa vez citan outros cento cincuenta, selecciona as dez características de éxito dos emprendedores, con maior mención na revisión de literatura, as cales son:

- Creatividade
- Iniciativa
- Autoconfianza (confianza en si mesmo)
- Enerxía e capacidade de traballo
- Perseveranza
- Liderado
- Aceptación do risco
- Necesidade de logro
- Tolerancia ao cambio
- Manexo de problemas

14. MODELO TEÓRICO CONCEPTUAL PROPOSTO

Para a análise das habilidades emprendedoras, preténdese facer un cuestionario propio, baseado nalgúns doutros autores, que nos enmarquen e diferencien as habilidades que poidan ser desenvolvidas por un PDE e aquelas que se van desenvolvendo por factores externos ao académico. Como primeira referencia, tómase o perfil do emprendedor de Alcaraz (2004), o cal analiza as dez características citadas no apartado anterior.

15. MARCO CONTEXTUAL. LOCALIZACIÓN XEOGRÁFICA DE ZACATECAS

Zacatecas é un dos 31 estados que, xunto co Distrito Federal, conforman as 32 entidades federativas de México.

Figura 3. Localización do estado de Zacatecas

Fonte: México template.svg

A zona metropolitana Zacatecas-Guadalupe é a máis poboada do Estado, con 298.167 habitantes. Séguenlle Fresnillo, con 213.139 habitantes; Río Grande, con 62.693 habitantes; Sombrerete, con 61.188 habitantes, e Jerez, con 57.610 habitantes (2010). Por este motivo, nesta investigación tómanse as tres zonas máis poboadas: Zacatecas, Guadalupe e Fresnillo:

Figura 4. Principais municipios de Zacatecas

Fonte: Elaboración propia.

16. EDUCACIÓN EN ZACATECAS

A continuación preséntase a distribución en educación en México e no estado de Zacatecas, en referencia a cada nivel educativo:

Cadro 3. Nivel educativo na poboación de 15 anos e máis en México e Zacatecas

Entidade Federativa	Poboación de 15 e máis anos	Sex. instrución	Primaria incompleta	Primaria completa	Secundaria incompleta	Secundaria completa	Media superior	Superior
2000								
Estados Unidos Mexicanos	62,662,636.00	10.7	18	19.1	5.3	18.9	16.7	30.9
Zacatecas	895,116.00	9.1	28.1	23.1	5.4	15.5	11.6	7.5
2005								
Estados Unidos Mexicanos	68,820,566.00	8.4	14.3	17.7	4.7	21.7	18.9	33.6
Zacatecas	907,857.00	7.5	22.9	20.9	4.9	20	12.9	9.8
2010								
Estados Unidos Mexicanos	78,429,336.00	7.2	12.6	16	5.2	22.3	19.8	36.5
Zacatecas	1,021,479.00	6.1	18.2	18.2	6	20.3	14	12.1

Fonte: Elaboración propia baseada en información de INEGI.

Nos tres municipios citados para esta investigación atópanse as seguintes IES:

Públicas:

- Universidad Autónoma de Zacatecas (UAZ)
- Instituto Tecnológico de Zacatecas (ITZ)
- Instituto Tecnológico Superior de Fresnillo (ITSF)
- Universidad Pedagógica Nacional (UPN)
- Universidad Politécnica de Zacatecas (UPZ)
- Universidad Tecnológica del Estado de Zacatecas (UTEZ)
- Instituto Politécnico Nacional (IPN)

Privadas:

- Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM)
- Universidad Autónoma de Durango (UAD)
- Universidad Interamericana para el Desarrollo (UNID)
- Universidad Autónoma de Fresnillo (UAF)
- Universidad del Desarrollo Profesional (UNIDEP)
- Universidad Víctor Frankl
- Universidad Sierra Madre
- Instituto Universitario de Posgrados en Alta Dirección (IUPAD)
- Universidad del Norte de México (UNM)
- Universidad de la Veracruz (UNIVER)
- Universidad de Tolosa
- Instituto de Graduados en Administración (IGA)

17. HISTORIA SOBRE O EMPRENDEDURISMO EN ZACATECAS

Primeiro traballo de investigación, obter datos das IES.

18. MÉTODOS DE INVESTIGACIÓN

A. Tipo de investigación

A investigación na súa primeira etapa é de tipo documental exploratoria; nela tense previsto reunir información das IES de Fresnillo, Zacatecas e Guadalupe. A súa segunda etapa é descritiva experimental, así como a aplicación dos test aos participantes dos cursos para despois, mediante unha investigación correlacional, analizar as variables propostas e os resultados.

B. Deseño da investigación

Cadro 4. Deseño da investigación

Variable	Descrición	Indicadores	Instrumentos	Itesm
X	Programas universitarios de fomento emprendedor	Número de alumnos participantes no curso.	Listas de inscrición de alumnos	Número de alumnos inscritos.
Y	Desenvolvemento de habilidades emprendedoras dos mozos. Cantidade de empresarios (exalumnos)/ número de alumnos que realizaron o programa. Cantidade de egresados traballando en niveis directivos ou xerenciais/total de egresados.	Nivel de habilidades emprendedoras nos alumnos. Rexistros de vinculación de empresas creadas por exalumnos. Rexistro de vinculación de empregos de egresados.	Test inventario do perfil emprendedor. Número de empresas creadas por exalumnos. Número de egresados traballando en niveis directivos ou xerenciais.	Cualificación.

Fonte: elaboración propia.

C. Instrumentos de investigación

Un dos cuestionarios que se utilizarán para medir o desenvolvemento das habilidades emprendedoras é o cuestionario do "Inventario do perfil emprendedor" (Alcaraz, 2004), que se lles aplicará aos alumnos antes de entraren ao programa de fomento ao desenvolvemento emprendedor e ao finalizar, este, que se atopa na sección de anexos.

D. Determinación do tamaño da mostra

Utilizarase a mostraxe aleatoria simple, cun nivel de confianza do 95%, que se aplicará nos alumnos que cursen os PDE nas universidades seleccionadas.

19. ANÁLISE PRELIMINAR

O desenvolvemento de emprendedores é un aspecto que se ve influído por diferentes factores: culturais, xeográficos, persoais, psicolóxicos e académicos, entre outros. Actualmente, as IES estanse a converter nun plan detonador da cultura emprendedora; cada vez son máis os IES que toman o desenvolvemento emprendedor como parte da súa promoción. Malia que os PDE son un dos factores que axudan ao impulso do emprendedurismo nos mozos universitarios, a efectividade que teñen no desenvolvemento das habilidades emprendedoras depende das características coas que contan os PDE; por un lado, existen programas que desenvolven estas habilidades durante varias materias da carreira profesional; por outro, existen programas onde soamente se leva a materia de “desenvolvemento emprendedor” ou algunha similar.

A achega desta primeira parte da investigación enfócase a estes últimos programas, nos que se orienta o desenvolvemento de emprendedores a unha soa materia; diversas IES dan por feito que, por impartiren a materia de “Desenvolvemento de emprendedores”, “Avaliación e desenvolvemento de proxectos de investimento” ou algunha outra similar, cumpren cun PDE. O efectivo desenvolvemento de emprendedores vai máis alá de ofrecer unha materia ou de desenvolver un proxecto produtivo ou de investimento, aspecto que se confunde hoxe en día.

Tense a crenza de que desenvolver un proxecto de investimento ou produtivo é ser emprendedor, e non é así; aínda que é parte do coñecemento dos emprendedores que son empresarios, non é parte vital para os *intrapreneurs* ou “empregados emprendedores” que traballan en empresas e que axudan ao desenvolvemento de procedementos ou procesos internos que transforman as empresas en empresas competitivas. O desenvolvemento de emprendedores ten que ir enfocado ao desenvolvemento mesmo das habilidades emprendedoras, tales como: a creatividade, o liderado, o traballo de equipo, o ser proactivo, entre outras, e estas habilidades é imposible desenvolverlas nunha soa materia ou co simple feito de levar a cabo un proxecto de investimento.

As IES que pretendan preparar emprendedores terán que incorporar o desenvolvemento de habilidades empresariais nas súas diversas materias, mesmo desde as materias “técnicas”, e non ofrecelas exclusivamente durante a materia onde se desenvolve un proxecto de investimento. Isto quizais sexa unha das grandes diferenzas coas IES privadas que identificamos como verdadeiras desenvolvedoras de emprendedores, porque estas últimas se atopan nun desenvolvemento de habilidades empresariais de maneira constante durante toda a vida académica dos seus estudantes, sen importar o tipo de profesión que se estea a cursar; así garátese que, sen importar a enxeñaría ou licenciatura, os seus egresados contan cun bo desenvolvemento de habilidades emprendedoras, permitíndolles incorporarse á vida laboral xa sexa como empresarios ou como empregados en niveis directivos ou xerenciais.

20. CONCLUSIÓNS

Un emprendedor é a persoa que cambia o rumbo e as circunstancias do seu contorno, satisfacendo de xeito diferente ao común as necesidades do seu contorno, tanto dos seus clientes como dos seus provedores, empregados, socios e competencia, termo que implica non soamente os que crean empresas (empresarios), senón tamén todos aqueles que, como parte delas, xeran melloras que as levan a ser máis competitivas.

O desenvolvemento de emprendedores é un modelo que cada vez se aplica con maior frecuencia nas IES. Nelas reflíctese un cambio, posto que comezan a deixar de formar soamente empregados para dar inicio á formación de profesionais con capacidades emprendedoras. Baixo este esquema, atópanse IES que aplican modelos ou PDE durante toda a carreira ou ben PDE que os aplican nunha ou soamente nalgúns materias; do mesmo modo, existen PDE que se ofrecen como cursos opcionais para os estudantes que o requiran. Non obstante, a efectividade que teñen os PDE non foi amplamente medida; polo menos no estado de Zacatecas non se teñen indicadores ou datos que demostren a súa eficiencia, e tampouco existen estudos para comparar a eficiencia entre os diferentes PDE, razón pola cal se pretende facer unha análise dos PDE e da súa efectividade nas IES dos principais municipios do Estado: Zacatecas, Fresnillo e Guadalupe, sendo estes tres municipios os que maior número de IES teñen no Estado.

A efectividade valórase en tres puntos que, desde a miña opinión, son indicadores clave para comprobar se un PDE está a dar resultados:

- O desenvolvemento de habilidades emprendedoras dos participantes, medindo o seu grao de creatividade, iniciativa, autoconfianza, enerxía e capacidade de traballo, perseveranza, liderado, aceptación do risco, necesidade de logro, tolerancia ao cambio e manexo de problemas, nun transcurso de tempo determinado, avalíase ao inicio do PDE e ao termo deste para medir o grao de desenvolvemento.
- O número de empresas que foron creadas por alumnos ou exalumnos das devanditas universidades. A creación de empresas é un indicador para calquera programa de emprendedores, é o seu obxectivo ou a súa meta; tal é o caso, que para a Secretaría de Economía os seus indicadores para as incubadoras de empresas son o número de empresas creadas e o número de empregos xerados.
- O número de *intrapreneurs* que eses programas desenvolveron, é dicir, o número de exalumnos que se atopan traballando en niveis directivos dentro das organizacións. Este é un dos indicadores que se deixou de lado ao falar de emprendedurismo. Non obstante, pola experiencia persoal, non toda a efectividade dun PDE ten que ser reflectida na creación de empresas, senón tamén na xeración de empregados que lles axuden ás empresas existentes a medrar e a ser máis competitivas.

Con estes indicadores, podemos comprobar o grao de efectividade que teñen os PDE, desde diferentes perspectivas, para poder comparalos e analizar as súas características.

BIBLIOGRAFÍA

- ALCARAZ, R. (2004): *Análisis de la contribución del curso sello: Desarrollo de Emprendedores (OR 00802), en el desarrollo de las características básicas del perfil del emprendedor, de los alumnos del Tecnológico de Monterrey*. Memorias RIEEE. ITESM. Recuperado de: <https://www.icesi.edu.co/ciela/antiores/Papers/edem/9.pdf>
- ARONSSON, M. (2004): Education Matters-But Does Entrepreneurship Education? An interview with David Birch. *Academy of Management Learning & Education*, 3 (3), pp. 289-193.
- BABOR, S. J. (2007): El concepto de cultura empresarial desde un abordaje antropológico. *Revista Científica de UCES*, 11(2), 38-61.
- BRUSH, C. G.; DUHAIME, I. M.; GARTNER, W. B.; STEWART, A.; KATZ, J. A.; HITT, M. A.; ÁLVAREZ, S. A.; MEYER, G. D. y VENKATARAMAN, S. (2003): "Doctoral Education in the Field of Entrepreneurship". *Journal of Management*, 29 (3), pp. 309-331.
- CARSRUD, A. L. (1991): "Entrepreneurship and Enterprise Formation: A Brief Perspective on the Infrastructure in Europe". *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 15, pp. 69-75.
- CLOUSE, V. G. H. (1990): A controlled experiment relating entrepreneurial education to students' start-up decisions. *Journal of Small Business Management*, 28 (2), pp. 45-53.
- CRISSEIN, J. (2006): "Espíritu empresarial como estrategia de competitividad y desarrollo económico". *Revista-Escuela de Administración de Negocios*, 57, pp. 103-117.
- DETIENNE, D. e CHANDLER, G. (2004): "Opportunity Identification and its Role in the Entrepreneurial Classroom: a Pedagogical Approach and Empirical Test". *Academy of Management Learning and Education*, 3 (3), pp. 242-257.
- DÍAZ, J.; URBANO, D. e HERNÁNDEZ, R. (2005): "Teoría Económica Institucional y Creación de Empresas". *Investigaciones Europeas de dirección y economía de la empresa*, 11(3), pp. 209-230.
- DIDRIKSON, A.; ARTEAGA, C. e CAMPOS, G. (2004): *Retos y Paradigmas: el futuro de la Educación superior en México*. México: Plaza y Valdés.
- DRUCKER, P. (2006): "Más allá de la Revolución de la Información". *Harvard Deusto Business Review*. 12, pp. 6-16.
- FINKLE, T. A. e DEEDS, D. (2001): "Trends in the Market for Entrepreneurship Faculty". *Journal of Business Venturing*, 16 (6), pp. 613-630.
- Finkle, T. A.; Kuratko, D. F. e Goldsby, M. G. (2006): "An Examination of Entrepreneurship Centers in the United States: A National Survey". *Journal of Small Business Management*, 44 (2), pp. 184-206.
- GALAN, F. (1994): La creación de empresas en el sector servicios como estrategia del desarrollo regional: El papel del emprendedor. *IV Congreso de Economía Regional de Castilla y León*. Burgos Comunicaciones, pp. 537-549.
- GEM (2006): GEM 2006 results. Recuperado el 30 de agosto de 2011 desde http://www.gemconsortium.org/about.aspx?page=global_reports_2006
- GILDER (1984): *The spirit of the enterprise*. Penguin Books Ltd.
- HYNES, B. (1996): "Entrepreneurship Education and Training, Introducing Entrepreneurship into Non-Business Disciplines". *Journal of European Industrial Training*, 20 (8), pp. 10-17.
- IYIGUN, M. F. e OWEN, A. L. (1999): "Entrepreneurs, Professionals, and Growth". *Journal of Economic Growth*, 4 (2), pp. 213-232.
- JONES, C. e ENGLISH, J. (2004): "A Contemporary Approach to Entrepreneurship Education". *Education and Training*, 8 (9), pp. 416-423.
- KAO, J. (1989): *Entrepreneurship, Creativity and Organization*. EUA. Prentice Hall.
- KATZ, J. A. (2003): "The Chronology and Intellectual Trajectory of American Entrepreneurship Education: 1876-1999". *Journal of Business Venturing*, 18(2), pp. 283-300.
- KIRBY, D. A. (2004): "Entrepreneurship Education: Can Business Schools Meet the Challenge?" *Education and Training*, 46(8), pp. 510-519.
- LERMA, A.; MARTÍN, M.; CASTRO, A.; FLORES, M.; MARTÍNEZ, H.; MERCADO, M.; MORALES, A.; OLIVARES, A.; RANGEL, M.; RAYA, M. y VALDÉS, L. (2007): *Liderazgo emprendedor: Cómo ser un emprendedor de éxito y no morir en el intento*. México: Thomson.
- MARKMAN, G.; PHAN, P.; BALKIN, D. e GIANIODIS, P. (2005): Entrepreneurship and University-Based Technology Transfer. *Journal of Business Venturing*, 20, pp. 241-263.
- MARTÍNEZ, F. (2008): *Análisis de competencias emprendedoras del alumnado de las escuelas Taller y Casas de Andalucía*. (Tesis de doctoramento): Universidad de Granada, España.

- MCMULLAN, W. E. e GILLIN, L. M. (1998): "Industrial Viewpoint - Entrepreneurship Education - Developing Technological Start-Up Entrepreneurs: A Case Study of a Graduate Entrepreneurship Programme at Swinburne University". *Technovation*, 18, pp. 275-286.
- OSZ, E. (2010): *Intrapreneurship: Desarrollando el espíritu emprendedor dentro de la organización*. Buenos Aires: Fómhar Ediciones,
- PETERMAN, N. E. e KENNEDY, J. (2003): "Enterprise Education: Influencing Students' Perceptions of Entrepreneurship". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28(2), pp. 129-144.
- PUNPIN, C. (1988): Cultura Empresarial. *Conferencias y trabajos de investigación del instituto de dirección y organización de empresas*. Recuperado de <http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/3329/5900906366.pdf?sequence=1>
- QUEVEDO, L.; GONZÁLEZ, C.; MARTÍNEZ, A. e ACOSTA, I. (2008): La integración de un Programa Emprendedor en el marco del nuevo modelo curricular de la Facultad de Contaduría y Administración de UASLP. V *Encuentro Nacional de Investigación Educativa*. Recuperado de <http://www.upn25b.edu.mx/AE%2001/Quevedo%20Monjaras%20Luz%20%20%20Maria.pdf>
- SHANE, S. (2003): *A General Theory of Entrepreneurship- The Individual Opportunity Nexus*. USA: Edward Elgar Editores.
- SCHUMPETER, J. A. (1984): *Capitalismo, socialismo y democracia*. Brasil: Zahar Editores.
- TIMMONS, J. et al. (1985): *New Venture Creation*, Ed. Irwin, USA.
- VARGAS HERNÁNDEZ, J. (2007): *La culturocracia organizacional en México*, Edición electrónica gratuita. Texto completo en www.eumed.net/libros/2007b/ 301
- VESPER, K. H. e GARTNER, W. B. (1997): Measuring Progress in Entrepreneurship Education. *Journal of Business Venturing*, 12(5), pp. 403-421.